

ОЛЕГ ДАКАЛЕНКО
(Дніпропетровськ)

«ЛЮДИНА Й СВІТ» ПАУЛЯ ФЛЕМІНГА У ПОЕТИЧНІЙ АНТРОПОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОГО БАРОКО XVII СТОРІЧЧЯ

Ключові слова: людина, світ, бароко, риторична традиція, поетична антропологія.

У центрі лірики бароко й класицизму Німеччини стоїть образ ліричного героя – людини Нового часу, духовно спорідненої з німецькими поетами, їхнього сучасника й однодумця, – особистості, нескінченно близької авторам з погляду моральних якостей та інтелектуальних устремлінь. Звертаючись до характеристики художньої антропології, розробленої поезією XVII ст., ми маємо на увазі морально-психологічний портрет ліричного героя епохи, сприйнятого через призму художньої філософії як живої й одухотвореної особистості з властивими їй багатими й різноманітними проявами щиро-сердечного життя. Виходячи з нашої тези зазначимо, що ми спираємося, головним чином, на думку авторитетного історика Г.С.Кнабе: «Жива плоть культури й суспільного буття проявляється в обумовлених своїм часом і тому неповторних взаємодіях «особистості» й «індивідів», які характерні для кожної історико-культурної ситуації» [5, с. 10-12].

Мета нашої статті – розглянути на рівні віршознавчого аналізу з боку художньої філософії та літературознавчих аспектів системність віддзеркалення людини у світі на тлі поетичної антропології досліджуваної доби, спираючись на контекст творчості П.Флемінга.

Відразу зазначимо, що у літературознавстві моделювальний особистість зміст вірша німецьких авторів XVII ст. розчинявся в сумарних характеристиках поетичної й авторської творчості, проблемний складник літературного роду підмінявся не менш важливим вивченням окремих жанрово-тематичних рубрик або творчих індивідуальностей самих поетів. Тим часом М.Л.Гаспаров справедливо нагадує, що «історія людської культури якщо не винятково, то великою мірою зводиться до історії «образу людини» (або «моделі людини»)» [2, с. 21].

Людина Німеччини XVII ст. знає ціну великих почуттів, у тому числі страждань, вона проникнута щирим релігійним переконанням, осмислюючи активні пошуки в Бозі як одухотворені й творчі, життєбудівні. Особистість епохи бароко відчуває себе й осмислює своє індивідуальне існування у світі на вісі буття, спрямованій від земного, цьогочасного «тут і зараз» до надособистісного – божественного позачасового змісту, що розчиняє емоційно-інтелектуальну визначеність «я». Саме усвідомлення причетності до метафізичних істин своєрідно «розмикає» інтимний світ людини, прони-

зує його логіку ідеями прийняття закономірностей онтології макрокосму. Інтеріоризація великих проблем, пізнання універсальних категорій буття, відчуття безпосередньої причетності до глобального часу й макропростору становлять, на нашу думку, характерні риси внутрішнього світу особистості XVII ст., що яскраво й неповторно відбиває поетичну творчість німецьких авторів і головним чином Пауля Флемінга. Якщо, відповідно до думки вчених, одну з провідних тем у літературі XX ст. визначає «боротьба з часом» [4, с. 130], то німецьку поезію XVII ст. відрізняє, на нашу думку, надзвичайно напружена духовна боротьба особистості з неблагополучною й несприятливою дійсністю, яка в принципі не піддається гармонізації.

Якщо присвячений часу 8-рядник П.Флемінга осмислював *Zeit* в абстрактно-узагальнених філософських категоріях суцього, матерії («щось») і їх анігіляції («ніщо»), «*Was und Nichts*», то не менш важливо, що й сонет про людину прямо підключається до заданого автором ладу думки, трактуючи субстанціальність «я» в умоглядних філософських категоріях «ніщо» і «все», «*Nichts und Alles*». Каталог нанизаних образів-понять співвідносить людину зі світом і створює враження летучої примарності, субтильної невловимості, даремності «скороминутих і незначних» проявів буття. Такі «випари в рухливому повітрі, миттєва блискавиця, потоки, які не звожують землю, постріл, що віддунав, загублений у долинах заклик бур, що пророкують нам небуття, вже влучені в ціль стріли, лід у теплому склепі» (сонет «*Ein Dunst in reger Luft*»). Усі ці метафоричні аналогії поет проектує на людське життя: «*Doch wie Nichts sie alle sein, / so ist doch, o Mensch, dein Leben, / mehr, als sie, der Furcht ergeben. / Nichts ist Alles, du sein Schein*» (усі поетичні уривки цитуються за виданням [6] – О.Д.). Триразовий повтор *Nichts* (у другому катрені й обох терцетах, причому останній раз у сильній анафоричній позиції заключного рядка) знаменує весілля ніщо, відбите й людиною. Символічний висновок про те, що людина – «відблиск ніщо, яке ввібрало все», дозволяє відчутти, наскільки важливо для німецького поета XVII ст. перебувати у феноменальному світі осягнених розумом сутностей, наділеному статусом справжньої істинності. Тому ми остаточно вважаємо, що парадигматичні компоненти саме душевно-тілесної субстанціальності «я» у виміру часів складають: душа / серце, очі, члени, життя / смерть, буття в Бозі. Маючи на увазі монадичну аналогію Лейбніца, відповідно до філософських положень якої монада як субстанція має душу й тіло, причому в глибині монади «немає дна ні в пізнавальному, ні в онтологічному відношенні» [1, с. 338], ми схильні припустити, що намічене референційне коло настільки ж нескінченне.

Людина безчасся, соціальних катастроф і духовних випробувань наполегливо шукає опору й черпає розраду в Богові. Благочестя й віра утворюють для внутрішнього світу особистості XVII ст. справжній моральний оплот і душевний притулок, уселяють сили й ентузіазм для протистояння збентеженій повсякденності, коли, на думку П.Флемінга, «Німеччина – мертва» («*Germania ist tot*»). У різних життєвих ситуаціях і життєвих учинках, у великих подіях, значною мірою ритуалізованих (у тому числі церковними установами), і в малих справах людина просить заступництва, підтримки й шукає поради в Бога, розглядаючи його як свого союзника на життєвому шляху. Така, наприклад, умовно молитовна, світська варіація 6-го псалма П.Флемінга: «*In allen meinen Taten / Laß ich den Höchsten raten*». Ліричний

герой П.Флемінга покладається на мудрість Бога й довіряє його благій сутності: «So sei nun Seele, deine / Und traue dem alleine, / er dich geschaffen hat!» («Nach des 6. Psalmens Weise»). Непохитна віра в Бога виступає гарантом цілісності внутрішнього світу «я». Таким чином, у сьогочасному сьогоденні й у майбутньому людина повністю довіряє себе й свою долю Богу, вважаючи цей варіант сподівання на краще єдино прийнятним і оптимальним: «Es gehe wie es gehe, / Dein Vater aus der Höhe / Weiß allen Sachen Rat». Можна припустити, що особистість епохи XVII ст. значною мірою знаходить себе й набуває самоідентичності у системі координат божественно впорядкованої світобудови.

Людина розглянутої епохи, сучасник великих військових і соціальних потрясінь, постійно перебуває сам на сам перед лицем життя й смерті. Перебування на грані небуття багато в чому визначає характер сприйняття світу й ставлення до життя, так що саме переживання смерті як події екстраординарної багато в чому стирається й не є катастрофічною прикметою свідомості особистості. Швидше смерть з'являється в оболонці звичайного явища повсякденності.

Тому П.Флемінг, поет-стоїк XVII ст., глибоко переконаний у неоціненному значенні для індивіда дружби, любові, міжособистісних загальнолюдських зв'язків. Поетизація «відданого, вірного серця» пронизує один з найпопулярніших при житті автора творів П. Флемінга «Elsoges treues Herz» («Вірне серце Ельзочки»), адресований улюбленій (Ельсабе Ніхузен). Хореїчна 6-рядкова й 6-строфна віршована структура архітектонічно вивірена й містить шестиразовий повтор морально-психологічної квінтесенції: «Mir ist wohl bei nächstem Schmerze, / Denn ich weiß ein treues Herze». Блага свідомість присутності у світі серця, відданого ліричному героєві (авторові), наділяє його внутрішньою силою протистояти життєвим негараздам. Ф.Майд цілком слушно розглядає тему вірності як таку, що «відрізняється своєю новизною та щирістю в складі загального традиційного петраркістського арсеналу поезії Флемінга» [10, с. 154]. Уже з цих рядків зрозуміло, що в епоху бароко любов найчастіше сприймається в контексті духовного опору руйнівним силам зла, виступає як могутнє, плідне й життєтвердне почуття, здатне перемагати «суворий час» («diese raue Zeit»).

В епоху конвенціонального словесного вираження сповідальні твори в основному потоці поетичної творчості, суворо кажучи, є швидше виключенням, ніж правилом. Один з таких помітних творів – сонет «До себе» («An sich») – утілює вражаюче з погляду внутрішнього заряду душевної чистоти й стійкості, перейняте настроями непохитної мужності й усвідомленого оптимізму поетичне кредо П.Флемінга. Непересічна багатогранна особистість П.Флемінга – натураліста, вченого-мандрівника, магістра мистецтв і доктора медицини сама була яскравим і переконливим прикладом для наслідування. Охоплений спрагою глибокого пізнання світу й усебічної особистісної самореалізації автор закликає своїх сучасників виявляти стійкість у будь-яких найнесприятливіших і навіть безнадійних обставинах: «Sei dennoch unverzagt. Gib dennoch unverloren... / und acht es für kein Leid, / Hat sich gleich wider dich Glück, Ort und Zeit verschworen». Поет, що сповідає християнсько-повчальну позицію, вчить читача приймати життя таким, як воно є, тобто благословенним у всіх його проявах: «Was dich betrübt und labt, halt alles für

erkoren». Автор немов творить модель життя й долі – обраництва. Моральне кредо П.Флемінга містить вимогу бути самодостатнім («Vergnüge dich an dir»), ніколи ні про що не шкодувати й не каятися – «Laß alles unbereut», бути вищим за недобрі почуття, не піддаватися заздрості: «Steh höher als der Neid». Поет виражає впевненість у тому, що кожна людина сама виступає творцем власної долі: «Sein Unglück und sein Glücke / Ist ihm ein jeder selbst». П.Флемінг наполягає на необхідності для особистості шукати й знаходити джерело чесноти всередині себе, заглиблюючись у психологічне життя свого внутрішнього світу, – такий умонастрій показовий для епох, існування яких стоїть під загрозою руйнівних, кризових соціально-історичних подій.

У цих проникливих, з привабливою емоційною щирістю викладених ідеях життєвої мудрості можна відчутти складну палітру відображених у вірші й у творчості Флемінга в цілому філософських нашарувань. Серед них – успадковані від Відродження й Реформації уявлення про безумовну цінність особистості, а також характерні для Німеччини умонастрої філософії теологічного оптимізму, як і цілком пізнавані тези неостоїцизму, а також положення, що перегукуються з ученням містиків, про плодотворність нескінченного самозаглиблення в невичерпні безодні духу. Усі ці складові компоненти взаємодіють у системі поетичного світу твору й сплетені у вірші в єдиний складний синтез. Так, елементи філософії стоїцизму виявляються у готовності ліричного героя П.Флемінга прийняти свою долю («Nimm dein Verhängnis an»), опанувати емоційні пориви. Разом з тим в ідеї приборкання пристрастей відчутні містичні імперативи самозаглиблення («Schau alle Sachen an. / Dies alles ist in dir»), самовдосконалення («Laß deinen eitlen Wahn, / Und eh du förder gehst, so geh in dich zurücke»), оволодіння світом у собі й навколо себе, адже тому, хто керує собою, підвладний увесь світ: «Wer sein selbst Meister ist und sich beherrschen kann, / Dem ist die weite Welt und alles untertan». Очевидно, що написаний згідно з канонічними правилами сонет утілює відомий концепт *carpe diem* (мотив «Vergnüge dich an dir») і стоїчності (*Beständigkeit*). Автор сприймає топологічний мотив опору примхливому мінливому щастю (удачі, фортуні) – «Weich keinem Glücke nicht», обіграє його в руслі етичного імперативу й інтеріоризації – шляхом переводу розумової сутності у внутрішній світ людини: «Своїм щастям або нещастям кожний є собі сам».

Ф.Майд справедливо пов'язує з іменем цього автора перший етап розквіту ліричної поезії розглянутої епохи в Німеччині [9, с. 371]. Проте репутація цього шедевра, втім, як і всієї творчості майстра поетичного образу, у науці дотепер ще не визначена. Так, одні дослідники заперечують у них будь-який індивідуально-особистий зміст і наполягають на тому, що автор «не має на увазі автономного індивіда й не тематизує особистий досвід» [11, с. 122]. Інші, навпаки, вважають, що він «утілює особисті враження» [6, с. 70]. Треті ж, серед них досить відома в радянській науці дослідниця-германіст Н.О.Жирмунська, схильні акцентувати у творчості поета «перехід від штампів до справжнього почуття» [3, с. 176]. Укажемо разом з тим на варту уваги думку Ф.Майда, який убачав у світоглядних філософських сонетах рольові вірші, але разом з тим стверджував: «Від цього вони не менш «правдиві»» [8, с. 85].

Ми вважаємо, що причетний до медитативного напрямку вірш П.Флемінга викладає, однак, не абстрактні моральні максими, схоластич-

но нанизуючи й вибудовуючи ряд наперед передбачених сталих мотивів. Швидше автор спирається на риторичну традицію найвищою мірою усвідомлено, роблячи витончений емоційний і строгий раціональний відбір, пропонуючи тим самим особисту версію топологічного матеріалу у вигляді експресивно забарвленого життєвого кредо, програмно осмисленої позиції життєвого активізму «я» у світі. Якщо сучасний німецький германіст Д. Ніфангер заперечує особистісну визначеність поетичного світу вірша («автор у жодному разі не робить себе темою» [11, с. 122], то ми, навпаки, припускаємо, що кредо П. Флемінга має силу як для читача, так і для нього самого. Сонет містить не відсторонений набір правил раціональної етики, а уособлює непідробне щире напуття, адресоване кожній людині у світі, яке зберігає відбиток шляхетності внутрішнього світу особистості поета й печатку його індивідуальної манери. Сучасна російська дослідниця О. С. Рахманіна вважає характерними для поезії Флемінга «виразність і безпосередність» [7, с. 121]. Тобто, пластичний простір поетичного тексту XVII ст. допускає як психологічні, так й емоціонально-психічні обертони у вигляді екстралінгвістичної віршованої субстанції.

Наприкінці аналізу можна зробити певні висновки стосовно «людини й світу» П. Флемінга у поетичній антропології німецького бароко XVII ст. Головним чином ми виходили з думки про складний та соціальний художньо-філософський зміст німецької поезії XVII ст., яка відбила трагічний духовний та соціальний досвід людини у світі – людини-очевидця й наступника загальнонаціональної воєнної катастрофи й процесів культурної руйнації. Тому ми впевнені, що поетична антропологія П. Флемінга відбивала себе на філософському тлі поетичної думки, яка активно жила з зв'язками з відомими філософськими програмами – метафізичними теоріями оптимізму та ідеями неостоїцизму (Лейбніц, Липсіус) і релігійними уявленнями та віруваннями сучасності. Аналіз віршованих пам'яток П. Флемінга довів, що органічна філософема «людина й світ» у поетичній антропології того часу відчувалась ним у концепті *carpe diem* на тлі риторичної усталеності та умоглядної добірності віршового висловлювання. Тому вичленована художньо-антропологічна площина віршування П. Флемінга дозволяє простежити його схильність відбивати в образі ліричного героя напружене щире почуття та психологічні складнощі переживання навколишнього світу душевно багатою й непересічною у своїх почуттях людиною XVII ст., яка намагається осмислити й знайти власне місце в метафізичній безособовій ієрархії світобудови, невагомості екзистенції часу, визначає почуттєву протизагу вічних духовних зв'язків, що єднають людей зі світом...

ЛІТЕРАТУРА

1. Гайденок П. П. Эволюция понятия науки (XVII–XVIII вв.). Формирование научных программ нового времени / П. П. Гайденок ; [отв. ред. Н. Д. Рожановский]. – М. : Наука, 1987. – 447 с. – (АН СССР, Ин-т естествознания и техники).
2. Гаспаров М. Л. Нужно бы формализовать понятие индивидуальности / М. Л. Гаспаров // Одиссей. Человек в истории: Личность и общество, 1990. – М. : Наука, 1990. – С. 21.
3. Жирмунская Н. А. Поэзия Германии / Н. А. Жирмунская // История зарубежной литературы XVII века : учеб. для вузов / Н. А. Жирмунская и др. ; [под ред. З. И. Плавскина]. – М. : Высш. шк., 1987. – С. 169–186.

4. Ильин Д. П. Эстетический феномен в поэзии / Д. П. Ильин // Контекст-1986. Литературно-теоретические исследования / [отв. ред. Н. К. Гей]. – М. : Наука, 1987. – С. 108–154. – (Академия Наук СССР, Институт мировой литературы им. А. М. Горького).

5. Кнабе Г. С. Изменчивое соотношение двух постоянных характеристик человека / Г. С. Кнабе // Одиссей. Человек в истории: Личность и общество, 1990. – М. : Наука, 1990. – С. 10–12.

6. Ланда Е. В. Хрестоматия по немецкой литературе XVII века (на нем. яз.) : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов и фак. иностр. яз. / Е. В. Ланда. – Л. : Просвещение, 1975. – 286 с.

7. Рахманина О. С. Немецкая поэзия / О. С. Рахманина // История зарубежной литературы XVII века : учеб. пособ. / [редкол.: А. Н. Горбунов (отв. ред.), Н. Г. Малиновская, Н. Т. Пахсарьян]. – М. : Высш. шк., 2005. – С. 105–139.

8. Meid V. Barocklyrik / Meid V. – Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler, 2000. – 152 S.

9. Meid V. Lyrik / Meid V. // Deutsche Literatur. Zwischen Gegenreformation und Frühaufklärung: Späthumanismus, Barock: In 3 Bd. / [hrsg. von H. Steinhagen] – Bd. 3: 1572 – 1710. – Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt, 1985. – 371 S.

10. Meid V. Fleming, Paul / Meid V. // Metzler Autoren Lexikon. Deutschsprachige Dichter und Schriftsteller vom Mittelalter bis zur Gegenwart / [hrsg. Von B. Lutz]. – Stuttgart: J. B. Metzlerische Verlagsbuchhandlung, 1986. – S. 154 – 155.

11. Niefanger D. Barock. 2., überarbeitete und erweiterte Auflage / Niefanger D. – Stuttgart – Weimar: Verlag J. B. Metzler. – 281 S.

ОЛЕГ ДАКАЛЕНКО

«ЧЕЛОВЕК И МИР» ПАУЛЯ ФЛЕМИНГА В ПОЭТИЧЕСКОЙ АНТРОПОЛОГИИ НЕМЕЦКОГО БАРОККО XVII СТОЛЕТИЯ

В статье рассматривается поэтическая антропология поэта немецкого барокко XVII века – Пауля Флеминга. Особое внимание уделяется художественно-философскому содержанию немецкой поэзии XVII века, которая отобразила трагический духовный и социальный опыт человека в мире. Проводится системный анализ контекстуальных стихотворений П.Флеминга.

Ключевые слова: человек, мир, барокко, риторическая традиция, поэтическая антропология.

OLEG DAKALENKO

«THE MAN AND THE WORLD» BY POLE FLEMING IN THE POETICAL ANTHROPOLOGY OF GERMAN BAROCUE IN THE XVII CENTURY

The poetical anthropology of German baroque in XVII century of the poet – Paul Fleming is described in the article. We pay great attention to the feature and philosophical content of the German poetry in XVII century that had been reflected the spiritual and social humane experience in the world. The contextual verses of Paul Fleming are systematical analysed.

Key words: human, world, baroque, rhetorical tradition, poetical anthropology.

Одержано 14.10.2010 р., рекомендовано до друку 22.02.2011 р.